

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ. ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

УДК 37.08:371.13

Юрій ЗАВАЛЕВСЬКИЙ,
доктор педагогічних наук, доцент
Інституту модернізації змісту освіти МОН України

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЯК ГОЛОВНА УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті подано обґрунтування теоретичних засад творчої самореалізації вчителя та визначення якостей, які сприяють активізації особистісних ресурсів педагогічної діяльності. Зроблено акцент на тому, що творча самореалізація особистості вчителя є необхідною й обов'язковою умовою успішної професійної діяльності. Зазначено, що вчитель для учня – це організатор життєдіяльності, який забезпечує основні потреби людини в творчій самореалізації і визнанні. Активізуючи особистісні ресурси, педагог створює сприятливі умови для творчої самореалізації учня.

Ключові слова: педагог, професійне зростання, творча самореалізація, педагогічна діяльність, педагогічні умови, самовдосконалення, саморозвиток, творчість, самореалізація.

В статье представлены обоснования теоретических основ творческой самореализации учителя и определения качеств, способствующих активизации личностных ресурсов педагогической деятельности. Сделан акцент на том, что творческая самореализация личности учителя является необходимым и обязательным условием успешной профессиональной деятельности. Отмечено, что учитель для ученика является организатором жизнедеятельности, который обеспечивает основные потребности человека в творческой самореализации и признании. Активизируя личностные ресурсы, педагог создает благоприятные условия для творческой самореализации ученика.

Ключевые слова: педагог, профессиональный рост, творческая самореализация, педагогическая деятельность, педагогические условия, самосовершенствование, саморазвитие, творчество, самореализация.

The article deals with the substantiation of theoretical principles of self-actualization of teachers and determination of the qualities that contribute to the activation of personal resources and educational activities. The emphasis is focused on the fact that creative self-realization of the individual teacher is a necessary prerequisite for successful and professional activities. States that the teacher is the organizer for the student life, providing basic human needs in a creative and self-recognition, enhancing personal resources teacher creates favorable conditions for creative self pupil.

Key words: teacher; professional development; Creative self-realization; educational activities; educational facilities; self improvement; self development; creativity; self-realization.

Актуальність дослідження. На сьогодні освіта в Україні потребує змін як у системі управління, так і в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів.

Рівень розвитку інноваційних технологій, у якому знаходиться наше суспільство, висуває до особистості головну вимогу – активізація особистісних ресурсів професійного зростання. Особливо актуальним є це вміння для сучасного педагога, оскільки його професійна діяльність охоплює не лише взаємодію людини з людиною, але й діалектичний зв'язок між попередніми і новітніми науково-практичними досягненнями та динамічне інформаційне поле. Формування творчої ініціативної особистості нерозривно пов'язане з проблемою професійної підготовки вчителя, його вмінням організувати процес навчання за принципово новими нестандартними інноваційними технологіями.

Таким чином, творча самореалізація особистості вчителя є необхідною і обов'язковою

умовою його успішної професійної діяльності. Розглядаючи педагогічну діяльність як творчий процес, вважаємо доцільним розкрити зміст поняття творчої самореалізації педагога.

Питання творчої самореалізації педагога в умовах освітнього процесу розглядали А. Алексюк, І. Бех, О. Волошенко, І. Зязюн, С. Коновець, О. Кульчицька, С. Сисоєва, В. Сухомлинський, А. Сущенко, О. Флярковська, В. Хрипун та інші.

Ідеї творчого саморозвитку педагога знайшли своє відображення у працях зарубіжних науковців Я. Коменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо та інших.

Метою статті є розкриття теоретичних засад творчої самореалізації вчителя та визначення професійних якостей, які сприяють активізації особистісних ресурсів педагогічної діяльності.

На думку І. Зязюна, “саме через професійну діяльність учитель досягає максимальних для себе результатів, прагнучи виявити свої здібності. Цим він опредмечує, зумовлює своє ставлення до педагогічної праці. Його особистісна культура перетворюється в культуру педагогічної праці” [3, с. 60].

На думку С. Коновець “для надання педагогічній діяльності творчого спрямування та осучаснення її змістового наповнення учитель повинен зважати не лише на специфіку природи творчого процесу, але й на особливості власної професійної діяльності. Бо вже давно відомо, що творчий розвиток тих, хто навчається та виховується, невіддільний від творчого розвитку і діяльності самого педагога (учителя або викладача)” [5].

Таким чином, для того, щоб навчити дитину творчо засвоювати знання і застосовувати їх у конкретних навчальних і життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, оволодівати вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінювання, учитель має бути готовим до професійного зростання, цілеспрямованого педагогічного впливу, розвитку здатності варіювати зміст і методи навчання залежно від індивідуального стилю педагогічної діяльності, тобто до активізації особистісних ресурсів професійного зростання.

Так, А. Сущенко “експліковано визначення таких важливих феноменів:

- процес гуманізації педагогічної діяльності – це рух учителя до найбільш повного відображення у педагогічному процесі своєї сутнісної людської природи як найкращого в собі, що об’єктивно можливо лише в умовах постійної творчої самореалізації гуманістичних потенцій;

- педагогічний процес – процес інтелектуальної співпраці та емоційно-почуттєвої співтворчості педагогів і дітей з метою їх гармонійного розвитку та саморозвитку;

- самореалізація гуманістичних потенцій – спосіб задоволення фундаментальної потреби людини бути тим, ким вона є, ким хоче стати, найбільш повна об’єктивізація своєї людської природи в соціальному середовищі.

Об’єктивно розглядаючи гуманістичний потенціал як сукупність не тільки конструктивних, а й деструктивних сутнісних сил, автор наголошує на необхідності опанування вчителем культурою та педагогічною майстерністю” [13, с. 194].

Таким чином, сьогодні висуває до вчителя вимоги постійного оновлення форм, методів та засобів педагогічної діяльності, що передбачає

ініціативність, активність та творчий підхід.

До того ж, В. Сухомлинський зазначав, що “немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі [12]. Творчий учитель – це творча особистість із високим ступенем мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, яка, внаслідок спеціальної професійної підготовки і постійного самовдосконалення, набуває знань, умінь і навичок педагогічної праці [11].

За визначенням С. Сисоєвої, “професійна сфера самореалізації є визначальною у житті людини, а тому самореалізація особистості у професійній праці, задоволення професійним самовизначенням є провідним чинником, який робить людину або щасливою, або нещасною у житті”. Продовжуючи далі, авторка зазначає, що педагогічна творчість – це “цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі”; це не лише сукупність послідовних і взаємопов’язаних дій учителя і учня, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок, формування світогляду учня, культури поведінки тощо, а й сукупність послідовних і взаємопов’язаних “перетворень у їх творчому розвитку: мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психологічних процесів, які сприяють успіху людини у творчій діяльності” [10, с. 15].

У контексті зазначеного, можемо констатувати, що вчитель для учня є організатором життєдіяльності, що забезпечує кардинальні потреби людини у творчій самореалізації і визнанні. Активізуючи особистісні ресурси, учитель створює сприятливі умови для творчої самореалізації учня.

У дослідженнях І. Бека особистість педагога є важливим фактором особистісно орієнтованого виховання. На його думку, для розвитку в учнів здатності до самореалізації вчитель має володіти такими якостями, як “емоційна стійкість, здатність до творчості, високе самооцінювання, прийняття соціальних норм і адекватна інтеграція із суспільством” [1, с. 79]. Автор зазначає, що здатність до самореалізації “забезпечується особистісним і професійним удосконаленням учителя, роботою зі своїм внутрішнім “Я”, педагогічною вірою в неповторну індивідуальність дитини, бажанням допомагати їй у розвитку, вдосконаленням тієї духовної атмосфери, де відбувається творча взаємодія і самопобудова особистості педагога та школяра” [1, с. 90].

Таким чином, творча самореалізація особистості педагога розкривається у процесі професійної діяльності, під час якої відбувається її реалізація та розвиток. За таких умов учитель усвідомлює рівень власної творчої педагогічної діяльності, намагається аналізувати власний педагогічний досвід і впроваджувати педагогічний досвід інших із урахуванням своїх можливостей на основі сформованості творчих здібностей і особистісного потенціалу.

Ми виходимо із того, що вчитель, який прагне до творчої самореалізації, – це творча особистість із високим рівнем розвиненості творчих умінь, рефлексії, постійного самовдосконалення та навичок педагогічної діяльності.

На нашу думку, С. Сисоєва досить влучно визначила наступні базові якості для формування здатності до самореалізації: 1) підсистема спрямо-

ваності – позитивне уявлення про себе (адекватне самооцінювання), бажання пізнати себе, творчий інтерес, допитливість, потяг до пошуку нової інформації, фактів, мотивація досягнення; 2) підсистема характерологічних особливостей особистості – сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність, упевненість у своїх силах та здібностях, цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести почату справу до кінця, працелюбність, емоційна активність; 3) підсистема творчих умінь – проблемне бачення, здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей, здатність до дослідницької діяльності, розвинуте уявлення, фантазія, здатність до виявлення протиріч, здатність до подолання інерції мислення, вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію, здатність до міжособистісного спілкування; 4) підсистема індивідуальних особливостей психічних процесів – альтернативність мислення, дивергентність мислення, точність мислення, готовність пам'яті, цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття, пошуково-перетворювальний стиль мислення [7, с. 242].

На думку Я. Коменського, «кожен учитель – індивідуальність, тому його творча майстерність має особливості та, певною мірою, індивідуалізована. Він може самостійно обирати спосіб удосконалення: чи то самостійно конструювати навчальне середовище, займаючись самоосвітою, чи використовувати методики, створені іншими, для реалізації власної індивідуальної програми. Проте в жодному разі не варто забувати, що творчість є діяльністю, в яку людина вкладає немовби частинку своєї душі, і чим більше вона вкладає, тим багатшою стає її душа» [4].

Етапи саморозвитку творчого потенціалу розробили О. Волошенко та В. Хрипун:

1. Прийняття себе із позитивом і самоусвідомлення своєї природної сутності (на шляху розкриття свого творчого потенціалу).

2. Зміна негативного мислення (думок, суджень) на позитивне.

3. Прийняття себе як духовної особистості (відповідальності за свій життєвий шлях, свої думки, дії, оточення).

4. Усвідомлення себе та єднання зі своєю природною сутністю через вияв активності у конкретній практичній діяльності [2].

Таким чином, сучасний педагог, який прагне до творчої самореалізації у своїй діяльності, має організувати систему роботи методом аналізу і вироблення індивідуального стилю професійної діяльності, постійно перебувати у педагогічному пошуку, тобто бути готовим до професійного зростання на основі підвищення ефективності педагогічної діяльності, активізації професійного зростання, прийняття професійної діяльності як бажаної сфери самореалізації, розвитку здатності варіювати зміст і методи навчання залежно від стилю педагогічної діяльності.

Ми підтримуємо думку С. Сисоевої, яка зазначає, що «сучасного педагога з «високою» професійно-педагогічною культурою, а отже, з високим рівнем педагогічної творчості, характеризують наступні риси: індивідуальність у розумінні «не стільки залученість індивіда до системи суспільних відносин, скільки його виділеність, любить дітей, захищає їхні права та інтереси, виявляє повагу до кожного школяра як особистості, має авторитет серед учнів і батьків, кожному дитину вважає неповторною, зі своєю

унікальним смислом життя, тому не «формує» чи «впливає», а співпрацює й фасилітує, веде діалог, уміє самостійно добирати й виробляти оригінальні технології взаємодії із учасниками навчально-виховного процесу, творчо підходить до навчання та виховання, має індивідуальний педагогічний почерк, постійно експериментує, створює нові зразки педагогічної практики, має унікальну комбінацію особистісних якостей та позитивну «Я»-концепцію, здатний до надзвичайної реалізації свого творчого потенціалу та понаднормованої активності, істинною педагогічною творчістю вважає не лише нові авторські напрямки роботи, творення педагогічної культури, а реальне творення власної особистості, займається професійною самоосвітою та самовихованням, є взірцем культурної людини» [11, с. 7].

Отже, можемо зазначити, що в процесі педагогічної діяльності творча самореалізація педагога відбувається тоді, коли педагог активує систему індивідуально-професійних якостей та сприяє проєктуванню загальної культури в сферу власної педагогічної діяльності на основі використання творчого підходу, застосовуючи свої потенційні можливості.

На думку Ж.-Ж. Руссо, саме природні прагнення служать мотивацією процесу саморозвитку і сприяють реалізації себе, а основою саморозвитку є природне прагнення включатися в діяльність із метою самореалізації [8].

Таку думку підтримував і Я. Коменський, який зокрема зазначав, що людина розвивається відповідно до законів природи, адже спочатку володіє «самостійною і саморушійною силою», тобто здатністю до саморозвитку, реалізації себе [4, с. 15-16].

Серед факторів, що впливають на саморозвиток, Д. Локк особливо виділяв конкретний індивідуальний досвід, природні схильності та прагнення до вільної і різноманітної діяльності (до неусвідомленої самореалізації). Вважаючи, що виникненню ідей мислення, сприйняття і пізнання сприяє рефлексія, Д. Локк надавав їй великого значення [5, с. 162-184].

Таку думку підтримує О. Флярковська, яка зауважує, що «творча самореалізація проявляється в здатності цілеспрямовано освоювати навколишнє середовище, свідомо взаємодіяти з ним, перетворюючи це середовище та забезпечуючи на цій основі саморегулювання і самовідтворення, послідовно змінюючи себе і середовище» [13, с. 115]. До того ж авторка переконує: щоб «виробити позитивну, емоційно-забарвлену мотивовану позицію» до творчої самореалізації, «необхідно відкрити джерело внутрішніх ресурсів особистості педагога, яке полягає в самодослідженні й здатності бачити своє життя і професійну діяльність цілісно. Такі складові, як особисті і професійні у праці вчителя, взаємообумовлені. Особистісні в діяльності – це мотиви та цінності, потреби та інтереси, прагнення й установки, це передумови вибору способу дії, методики та перетворення її в особистісно-індивідуальний стиль. Володіючи величезним арсеналом різних педагогічних технологій, педагог завжди «працює над собою», тому і потрібно створити умови для активізації особистісних ресурсів професійного зростання педагогів на основі професійної рефлексії індивідуального стилю педагогічної діяльності» [13, с. 115].

Висновки. Таким чином, можемо дійти висновку, що творча самореалізація педагога – складний безперервний процес, який базується на віль-

ному виборі власної моделі поведінки і діяльності, професійній самореалізації, яка є основою здатності використовувати і зміцнювати свої позитивні якості, новаторському пошуку в педагогічній діяльності, готовності до реалізації творчого потенціалу, вмінні визначати особливості власного індивідуального стилю, прагненні до вдосконалення навчально-виховного процесу, а також перебуває у постійному пошуку вдосконалення дидактичної ефективності різних видів навчальних занять, методів, форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Волошенко О. В. Творчість як складова професійної самореалізації педагога / О. В. Волошенко, В. І. Хрипун. – Черкаси : ЧОППОП, 2009. – 34 с.
3. Зязюн І. А. Культуротворча функція виховання студентів педагогічного вузу / І. А. Зязюн // Вища педагогічна освіта : наук.-метод. зб. – Полтава, 1994. – Вип. 17. – С. 66–72.
4. Коменский Я. А. Педагогическое наследие / [Я. А. Коменский и др.]. – М. : Педагогика, 1987. – 416 с.
5. Коновець С. В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва : монографія / С. В. Коновець. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 384 с.
6. Локк Д. Мысли о воспитании / Д. Локк // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М., 1981. – С. 162–184.
7. Педагогічні технології у непе-

рервній професійній освіті : [монографія] / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін. ; за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.

8. Руссо Ж.-Ж. Эмиль, или О воспитании / Ж.-Ж. Руссо // Педагогические сочинения : в 2 т. / под ред. Г. Н. Джибладзе ; сост. А. Н. Джурицкий. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 1 – 656 с. – (Педагогическая библиотека).

9. Сисоєва С. О. Творча педагогічна діяльність вчителя: ознаки і методи / С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2005. – № 4. – С. 6–14.

10. Сисоєва С. Теоретико-методологічне обґрунтування педагогічної творчості / С. Сисоєва // Відкритий урок. – 2005. – № 21, 22. – С. 13–19.

11. Стрельников В. Ю. Педагогічна культура – основа іміджу сучасного педагога / В. Ю. Стрельников // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 4. – С. 6–8.

12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 509 с.

13. Сущенко А. В. Гуманізація педагогічної діяльності вчителя : наук.-метод. вид. / А. В. Сущенко. – Запоріжжя : Прем'єр. – 2003. – 222 с.

14. Флярковська О. В. Формування у підлітків готовності до творчої самореалізації в процесі позакласної виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07 / Флярковська Ольга Василівна. – Київ, 2015. – 313 с.

Дата надходження до редакції: 08.10.2015 р.

УДК 371.15/37.0156

Алла ЗАГОРОДНЯ,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
суспільних та педагогічних дисциплін
Українського державного університету фінансів
та міжнародної торгівлі

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті аналізуються проблеми професійної підготовки фахівців економічної галузі, що відображені у педагогічній теорії.

Ключові слова: інноваційна культура, професійна компетентність майбутніх економістів, розвиток економічної освіти, професійна підготовка, складова економічної підготовки студентів.

В статье анализируются проблемы профессиональной подготовки специалистов экономической отрасли, отраженные в педагогической теории.

Ключевые слова: инновационная культура,

профессиональная компетентность будущих экономистов, развитие экономического образования, профессиональная подготовка, составляющая экономической подготовки студентов.

The article analyzes the problems of professional training that reflects the economic sector in the pedagogical theory.

Key words: innovation culture, professional competence of future economists, development of economic education, training, economic training component of students.